

УДК 159.9 : 351.84

© Р.М. Ільченко, 2020

orcid.org/0000-0001-8440-822X

<https://doi.org/10.33989/2226-4078.2020.2.211915>

ІЛЬЧЕНКО Руслан Миколайович

*аспірант кафедри психології Полтавського національного педагогічного
університету імені В. Г. Короленка*

ДИНАМІКА ПОКАЗНИКІВ СОЦІАЛЬНО- ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАДАПТАЦІЇ ПОСТНАРКОЗАЛЕЖНИХ ДОРОСЛИХ ЗА МЕТОДОМ М. МЮРРЕЙ

Стаття присвячена вивченню динаміки показників соціально-психологічної реадaptaції постнаркозалежних осіб дорослого віку в умовах застосування психотерапевтичного методу Мерілін Мюррей – становлення здорової врівноваженої особистості шляхом подолання наслідків травм, насильства і депривації. Описані актуальні наукові погляди на сутність процесу ресоціалізації наркозалежної особистості, роль адаптаційного потенціалу у даному процесі. Описано задачі та методичні засоби оцінки результативності авторської програми реадaptaції постнаркозалежних за методом М. Мюррей. Описано динаміку комплексу показників соціально-психологічної реадaptaції (за методикою К. Роджерса та Р. Даймонд) постнаркозалежних у процесі проходження програми ресоціалізації.

Ключові слова: *постнаркозалежні, залежна особистість, ресоціалізація постнаркозалежних, адаптація, реадaptaція постнаркозалежних, внутрішній контроль постзалежних осіб, дезадаптація постнаркозалежних.*

Постановка проблеми. Проблема психосоціальної реадaptaції та ресоціалізації постзалежних від психоактивних речовин на сьогоднішній день залишається достатньо актуальною проблемою сучасного суспільства, що обумовлено як постійно зростаючою кількістю таких осіб, так і комплексним, гостро протікаючим процесом відновлення психічного і соціального функціонування даної категорії осіб. Особлива необхідність проведення реадaptaції та ресоціалізації з постзалежними, котрі мають значні порушення як процесів соціалізації, так і процесів адаптації в соціумі за період залежності. У них виникають десоціалізація та дезадаптація: залежна особистість втрачає

набуті раніше соціально схвалені моделі поведінки, втрачає їх або переорієнтовує на інші, з'являються антисуспільні цінності, ігнорує або порушує соціальні норми. Відповідно, ресоціалізація має на меті відновлення спроможності особистості функціонування у соціумі та передбачає комплексний вплив на постнаркозалежну особистість, що охоплює широкий спектр психічного та систему соціальних контактів. Без проведення системи заходів ресоціалізації та реадптації не можливим є подолання наркотичної залежності та досягнення стану стійкої ремісії, адже без адаптивного потенціалу та навичок соціального функціонування особистість постійно повертатиметься до звичного способу життя залежної особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема ресоціалізації залежної особистості, будучи актуальним запитом для сучасної науки і практики, тривалий час виступає предметом дослідження (Р. М. Ільченко, Н. Є. Завацька, С. Д. Максименко, Н. Ю. Максимова, М. Мюррей, К. В. Седих, Ю. І. Чернецька, Т. С. Яценко та ін.).

Зокрема, Ю. І. Чернецька (2015) наголошує на необхідності ресоціалізації з огляду на подолання десоціалізації залежної людини, визначаючи її як процес руйнування засвоєних особистістю соціальних норм, цінностей і зразків поведінки, що відбувається під впливом негативної соціальної взаємодії, асоціальних умов середовища в зонах дискомфорту людини, пов'язаних із посиленням соціальних ризиків.

Описуючи процес відновлення психічного і соціального функціонування залежної особистості, автори використовують поняття ресоціалізації та реабілітації. Так, реабілітація визначається як комплекс заходів реабілітаційної (відновлювальної) медицини, спрямованих на відновлення психічних та фізичних сил у людини, яка має психічний розлад до контрольного рівня, тобто нездатності працювати. Ресоціалізація на відміну від реабілітації більш тривалий процес, пов'язаний зі зміною соціальних ролей, набуттям нового статусу, відмовою від колишніх звичок, цінностей, норм. Деякі автори ресоціалізацію називають соціально-психологічною реабілітацією. Чернецька зазначає, що ресоціалізація наркозалежних – це «...відновлення, збереження, розвиток соціально корисного досвіду, а також можливість його реалізації в

повсякденному житті у всіх сферах життя наркозалежного як під час реабілітації, так і на подальших етапах його життєдіяльності, що дозволить особистості стати повноцінним членом суспільства» (Чернецька, 2015, с. 312).

У процесі ресоціалізації вагому роль займає реадaptaція особистості, що передбачає відновлення функціонування адаптаційних механізмів особистості, її поновлену спроможність пристосування до умов життя. Основним чинником соціальної реадaptaції Н. Є. Завацька (2011) вважає підвищення адаптаційного потенціалу особистості – інтегрального утворення, що об'єднує персональні складові (сферу самосвідомості, індивідуально-типологічні особливості, емоційно-вольову і мотиваційно-ціннісну сферу особистості) та інтерперсональну складову (психологічну та інструментальну – поради, інформація, матеріальна допомога тощо). Соціальна реадaptaція, за Н. Є. Завацькою, – це кінцевий етап процесу соціальної реабілітації особистості, процес повторного входження особистості в суспільний контекст і формування у неї компенсаторних соціальних навичок.

Р. М. Ільченко, розробляючи схему відновлення нормативної адаптації постзалежної людини (особа, яка пройшла програму одужання від залежності, реабілітацію та знаходиться у стані ремісії не менш 6 місяців), наголошує, що реадaptaція включає такі компоненти як первинну і базову реадaptaцію та постреадaptaцію. Останні дозволяють особистості подолати фізичні, когнітивні, соціальні, емоційні та духовні прояви дезадаптації. Сам процес реадaptaції розглядається автором як спрямований на повторне пристосування людини до умов звичного для неї середовища, що змінилося.

Разом із тим, проблема пошуку найбільш ефективних і результативних методів реадaptaції та реабілітації постзалежних осіб залишається актуальною з огляду на постійну необхідність вдосконалення такого роду методичних розробок та комплексний характер порушення функціонування особистості в період залежності. Особливу ефективність у даній проблемній сфері представляє метод М. Мюррей, направлений на відновлення функціонування особистості на основі подолання травматичного досвіду. Комплексний психотерапевтичний метод становлення здорової врівноваженої

особистості через подолання травм, насильства і депривації Мюррей охоплює практично всі сторони роботи з людиною, від внутрішніх переживань, подолання залежностей, подолання дитячих травматизацій, особистісного зростання, до взаємодії з іншими людьми та ін. (Мюррей, Ільченко, 2011; Мюррей (2012).

Даний метод активно використовується Р. М. Ільченком (2019а, 2019б) у процесі реадптації та ресоціалізації постзалежних особистостей дорослого віку, забезпеченні можливості їх повноцінного життя, реалізації головних завдань періоду дитинства та дорослості (див. докладніше: Седих, Моргун, 2019; Дзюба, Коваленко, 2013) і подолання негативних наслідків вживання психоактивних речовин. Водночас, ефективність використання даного методу виражається в комплексі змін фізичних, когнітивних, соціальних, емоційних та духовних проявів дезадаптації.

Мета даного дослідження – простежити динаміку показників соціально-психологічної реадптації постнаркозалежних осіб дорослого віку в умовах застосування психотерапевтичного методу М. Мюррей.

Завдання дослідження:

1) провести діагностику вихідного рівня соціально-психологічної адаптації в контрольній групі;

2) відібрати групу учасників формульованого експерименту і провести його за методом становлення здорової врівноваженої особистості через подолання травм, насильства і депривації М. Мюррей;

3) дати порівняльний аналіз першого та другого (після формульованої серії) зрізового обстеження і проаналізувати динаміку показників соціально-психологічної реадптації контрольної та експериментальної груп досліджуваних.

Виклад основного матеріалу дослідження. Програма повернення до здорового способу життя дорослих людей, постзалежних від наркотиків, алкоголю та азартних ігор, розроблена Р. М. Ільченком, реалізується на базі Благодійної організації «Вихід Є!» (м. Полтава). Програма, спрямована на особистісне зростання та відродження людини у всіх сферах життя: біологічній (фізичній), психологічній (інтелектуальній та емоційній), соціальній та духовній. Програма реалізується поетапно у формі тренінгів за методом Мюррей на чотирьох

рівнях протягом 12 місяців (240 годин) і передбачає групову та індивідуальну роботу: лекції, інтерактивні бесіди, письмові завдання, домашні та аудиторні заняття. Змістовно реалізація програми передбачала такі рівні:

1) відкриття «Природної Дитини» та опанування концепції побудови здорової врівноваженої особистості;

2) формування почуття власної гідності незалежно від того, що негативного робили учасникові люди, або що саморуйнівного учасник робив особисто; позбавлення від дисфункцій, що заважали жити повноцінним життям у постнаркозалежний період, та формування відповідального ставлення до власного життя і потреб;

3) побудова нового, здорового кола взаємовідносин та напрацювання навичок вирішення конфліктів; знаходження себе, становлення та самореалізація особистості у соціумі;

4) вплив пращурів, систем, в яких вони жили, на становлення сучасного способу життя та подолання негативних наслідків через формування почуття власної гідності (Мюррей, 2012).

В апробації даної програми взяли участь 60 постзалежних осіб, що були обрані із групи 120 дорослих постнаркозалежних осіб методом рандомного вибору, які пройшли 4 рівні даної програми. Решта 60 осіб склала контрольну групу, яка не брала участі в формувальній серії дослідження. Вік досліджуваних варіюється від 22 до 45 років. За статевим складом вибірка включає 96 чоловіків та 24 жінки. Термін ремісії представників експериментальної групи варіюється від 6 місяців до 12 років. Дослідження проведене в період з 2018 по 2020 роки. Діагностика вихідної групи здійснювалась у 2018 році, проведення формувального дослідження тривало з 2018 по 2020 роки; підсумкова діагностика проведена в 2020 році. Емпіричне дослідження та формувальна серія проведені на базі Благодійної організації «Вихід Є!» (м. Полтава).

Для оцінки ефективності програми були використані методики дослідження негативного дитячого досвіду (АСЕ; за В. Фелітті, Р. Андом), Симптоматичний опитувальник дистресу (SCL-90-R; за Л. Дерогатисом), «Стиль саморегуляції поведінки» (за В. І. Моросановою), Методика діагностики соціально-психологічної адаптації (за К. Роджерсом, Р. Даймонд) та

Методика «Духовний потенціал особистості-2» (за Е. О. Помиткіним) (див. докладніше: Ільченко, 2019б).

Дана публікація містить опис динаміки показників соціально-психологічної реадaptaції учасників дослідження, що обстежувалися за методикою діагностики соціально-психологічної адаптації за К. Роджерсом, Р. Даймонд (2006). Показники динаміки інших сфер психічної реадaptaції представлені в інших публікаціях автора.

Під час кількісної обробки був використаний статистичний критерій *t*-Ст'юдента (Чуб, Процай, 2014). Комп'ютерна статистична обробка даних здійснювалась за допомогою пакета статистичних програм SPSS 21.0 for Windows.

Тож, розглянемо динаміку показників адаптації постнаркозалежних осіб у процесі ресоціалізації, що подана у таблиці 1.

Як свідчать дані таблиці 1, постнаркозалежним на етапі першої діагностики були характерні достатньо низькі показники адаптованості, прийняття себе та інших, знижені ознаки емоційного комфорту та не розвинутий інтернальний контроль у житті. Саме такі їх характеристики, поряд з іншими показниками діагностики (наявністю травмуючого життєвого досвіду, порушення саморегуляції, тощо), обумовили необхідність здійснення з цією категорією досліджуваних цілеспрямованого формуючого впливу, ефективність апробації якого засвідчена таблицею 1.

Протягом проходження програми реадaptaції за М. Мюррей показники адаптованості постнаркозалежних осіб суттєво покращилися. Зокрема, величина «інтегрального показника адаптованості» на першому ($t=3,31$, $p\leq 0,01$), другому ($t=2,39$, $p\leq 0,05$), третьому і четвертому ($t=2,211$, $p\leq 0,05$) рівнях реалізації програми вищі, ніж в контрольній групі. Також, зафіксовано суттєве підвищення адаптованості досліджуваних на третьому рівні програми, порівняно з 2 ($t=2,08$, $p\leq 0,05$), та на четвертому рівні, порівняно з 3 ($t=3,73$, $p\leq 0,01$). Тобто, протягом апробації програми адаптованість досліджуваних поступово підвищувалася, вони набували навичок пристосування до оточуючого середовища, взаємодії з іншими людьми, що провокувало у них позитивні емоційні реакції.

Таблиця 1

**Показники соціально-психологічної адаптації
постнаркозалежних дорослих осіб
на різних етапах програми реабілітації за М. Мюррей
(середні значення та стандартні відхилення, у балах)**

Шкала	Вихід- на група 120 осіб	Експериментальна група (60 осіб)				Контрольна група (60 осіб)
		1 рівень	2 рівень	3 рівень	4 рівень	
1	64±23	69,72±22,1	152,67±27,2	153,56±14,6	161,25±15	69±20,3
2	122±31	57,67±40,9	84,38±41,2	65,86±31,07	52,6±30,25	114±30,6
3	20±7,4	53,75±9,04	50,6±11,56	47,27±5,22	53,38±9,39	21±9,92
4	29±9,5	9,33±8,35	12,97±8,6	12,1±7,02	9,36±5,64	24,86±9,4
5	11±4,3	26,75±4,9	26,4±4,7	23,7±2,48	28,5±7,2	11,8±4,5
6	28,2±7,5	11,2±7,92	16,8±7,6	14,4±6,6	10,38±6,3	28,1±8,6
7	12,1±5,3	27,78±4,	26,97±5,5	24,75±3,75	29,3±7,76	13,08±5,01
8	24,6±9,6	11,33±9,33	15,8±10	12,2±7,2	10,47±6,43	26,1±9,92
9	43,2±6,4	55,6±7,99	57,4±7,9	52,9±8,4	59,75±11,5	43,1±7,05
10	26,7±9,8	14,9±11,3	20,03±11,64	16,97±10,93	14,97±9,3	25,6±11,9
11	11,5±5,1	11,8±4,78	11,3±4,7	10,8±3,8	10,5±3,5	11,2±4,3
12	20,8±6,9	15,6±7,3	19,8±12,9	17,5±4,22	16,1±4,3	20,7±6,8
13	22,8±6,2	11,03±5,65	12,7±6,4	10,3±4,95	9,3±4,9	18,6±5,7

Примітка: 1 – інтегральна адаптивність (норма 68-136); 2 – інтегральна дезадаптивність (норма 68-136); 3 – прийняття себе (норма 22-42); не прийняття себе (норма 14-28); 5 – не прийняття себе (норма 14-28); 6 – неприйняття інших (норма 14-28); 7 – емоційний комфорт (норма 14-28); 8 – емоційний дискомфорт (норма 14-28); 9 – внутрішній контроль (норма 26-52); 10 – зовнішній контроль (норма 18-36); 11 – домінування (норма 6-12); 12 – підлеглість (норма 12-24); 13 – есканізм (норма 10-20).

Закономірно, що «інтегральний показник дезадаптації» досліджуваних зменшився за підсумками проходження програми. Так, прояви дезадаптації у досліджуваних нижчі після 1 ($t=6,65$, $p\leq 0,01$), 3 ($t=3,67$, $p\leq 0,01$) і 4 ($t=5,65$, $p\leq 0,01$) рівня реалізації програми, порівняно з контрольною групою. Водночас, на другому рівні спостерігається суттєве підвищення проявів дезадаптації, порівняно з 1 ($t=2,6$, $p\leq 0,05$) і 4 ($t=3,36$, $p\leq 0,01$) рівнем програми, при відсутності статистичної значимості із даними контрольної групи ($t=1,71$). Отже, дезадаптація на першому рівні програми та по її закінченні знижується, натомість на другому рівні програми внаслідок активізації рефлексивної діяльності та активного втручання у

внутрішній світ пацієнтів – дещо підвищується, що, однак, контролюється на завершальних етапах програми.

Показники «прийняття себе» протягом апробації програми також підвищилися. Дана якість суттєво вище виражена на 1 ($t=5,76$, $p\leq 0,01$) та на 4 ($t=3,75$, $p\leq 0,01$) етапах програми, ніж серед представників контрольної групи. Водночас, після 2 ($t=1,58$) і 3 ($t=0,63$) етапів програми вираженість прийняття себе не має статистично значущих відмінностей, порівняно з контрольною групою. Даний показник поступово знижується від початку участі у програмі та суттєво підвищується на 4 її рівні, відносно третього ($t=5,45$, $p\leq 0,01$). Тобто, протягом реалізації програми прийняття себе у досліджуваних має найнижче вираження на 3 рівні, що засвідчує переживання учасниками травматичних подій, відкриту фазу активної роботи над травматичним досвідом, що накладає відбиток на прийняття себе у цей період реадaptaції.

«Неприйняття себе» як протилежний показник має, відповідно, протилежну тенденцію вираження. Зокрема, негативне ставлення до своєї особистості найменше виражене після 1 ($t=5,32$, $p\leq 0,01$), 3 ($t=2,06$, $p\leq 0,05$) і 4 ($t=3,9$, $p\leq 0,01$) етапів реалізації програми, порівняно з контрольною групою. Водночас, після 2 ($t=1,79$) і 3 ($t=1,56$) етапів програми відбувається підвищення даного показника відносно початкових значень за умови реалізації програми. Хоча, на четвертому етапі програми неприйняття себе суттєво зменшується, на відміну від другого ($t=2,42$, $p\leq 0,05$) і третього (3,34) рівня програми.

За результатами участі в даній програмі істотно покращуються «комунікативні адаптивні навички» учасників, адже параметр прийняття інших статистично значимо відрізняється від показників контрольної групи на всіх етапах реалізації програми. Зокрема, учасники програми краще, ніж досліджувані контрольної групи, сприймають оточуючих людей на першому ($t=6,9$, $p\leq 0,01$), другому ($t=4,15$, $p\leq 0,01$), третьому ($t=2,2$, $p\leq 0,05$) та четвертому ($t=4,54$, $p\leq 0,01$) рівнях реалізації програми. За даним показником зниження значень також відбувається у процесі проходження програми на третьому її рівні, що статистично значуще менше, ніж показники учасників четвертого ($t=4,28$, $p\leq 0,01$), другого ($t=3,075$, $p\leq 0,01$) та першого ($t=3,25$, $p\leq 0,01$) рівнях програми. Тобто, відносно стосунків з

оточуючими людьми третій рівень програми є тим етапом, коли учасники програми проявляють відносно оточуючих підвищені вимоги та більш критично оцінюють свої стосунки з оточуючими, що відбувається паралельно із переосмисленням власного дитячого травматичного досвіду, свого Я, тощо.

За шкалою «неприйняття інших» спостерігаємо обернену тенденцію та суттєві відмінності між кількісними пробами даної якості на першому ($t=6,42$, $p\leq 0,01$), третьому ($t=2,23$, $p\leq 0,05$) та четвертому ($t=4,16$, $p\leq 0,01$) рівнях програми, порівняно з даними контрольної групи. Протягом тренінгу (на 2 і 3 рівнях) відбувається підвищення вираженості негативних очікувань від інших людей, що знаходить своє вираження в показниках статистичної значимості. Так, порівняно з першим рівнем реалізації програми, учасники другого ($t=3,87$, $p\leq 0,01$) і третього ($t=1,99$, $p\leq 0,05$) рівнів дійсно менше очікуються позитивного ставлення від оточуючих людей. При цьому, учасники на четвертому рівні більше очікують кращих стосунків з іншими людьми, ніж учасники другого ($t=4,01$, $p\leq 0,01$) і третього ($t=3,92$, $p\leq 0,01$) рівнів програми.

На відміну від розглянутих вище показників, значення за шкалою «емоційного комфорту» покращується поступово протягом реалізації етапів програми та має статистично доведені відмінності у вираженості лише на четвертому її рівні ($t=2,47$, $p\leq 0,05$), порівняно з контрольною групою. Лише на третьому рівні реалізації програми показник емоційного комфорту знижується, порівняно з першим ($t=3,9$, $p\leq 0,01$) і четвертим ($t=3,65$, $p\leq 0,01$) рівнем. Водночас, явища «емоційного дискомфорту» менше виражені на першому ($t=6,3$, $p\leq 0,01$), другому ($t=2,36$, $p\leq 0,05$), третьому ($t=4,75$, $p\leq 0,01$) та четвертому ($t=5,72$, $p\leq 0,01$) етапах програми, порівняно з контрольною групою. Стосовно даної шкали зниження значень відбувається на другому рівні реалізації програми, коли досліджувані набули ознак стійкого емоційного функціонування. Тобто, виражений емоційний дискомфорт достатньо швидко знижується в учасників програми реадаптації, що свідчить на користь вирішуваних нею задач.

Разом із тим, зміни у проявах показників «внутрішнього контролю» протягом реалізації програми достатньо суперечливі. Так, внутрішній контроль більше властивий лише учасникам

четвертого рівня програми, порівняно з досліджуваними контрольної групи ($t=2,2$, $p\leq 0,05$). Внутрішній контроль учасників програми поступово формується, починаючи з першого рівня програми, і знижується на третьому її рівні, маючи критично низькі показники, порівняно з результатами за цією шкалою по закінченні програми ($t=4,1$, $p\leq 0,01$) та з другим її рівнем ($t=2,31$, $p\leq 0,05$). Водночас, «зовнішній контроль» у житті значно більшою мірою характерний представникам контрольної групи, ніж учасникам на першому ($t=6,27$, $p\leq 0,01$), другому ($t=2,13$, $p\leq 0,05$), третьому ($t=3,35$, $p\leq 0,01$) та четвертому ($t=4,25$, $p\leq 0,01$) рівні реалізації програми. Зовнішній контроль у житті значно меншою мірою властивий учасникам на четвертому рівні реалізації програми, порівняно з показниками другого ($t=2,09$, $p\leq 0,05$) і третього ($t=2,51$, $p\leq 0,05$) рівня. Отже, проходження програми реадaptaції дозволяє учасникам суттєво меншою мірою покладатися на зовнішній контроль, сподіватися на свої сили та проявляти виражену інтернальність у розумінні причинно-наслідкових зв'язків між своїми вчинками та наслідками у житті. Це є вагомим показником, адже саме зовнішній контроль часто характерний постзалежній та залежній особистості, а його зниження засвідчує подолання факту залежності.

Разом із тим, показник «домінування» суттєво не змінюється протягом реалізації програми (єдина статистично значима відмінність зафіксована між третім і четвертим етапом програми – $t=2,21$, $p\leq 0,05$) та не має суттєвих відмінностей із представниками контрольної групи. Тобто, проходження програми реадaptaції не передбачає формування у її учасників орієнтації на домінування у стосунках. Водночас, учасники програми мають і менше виражену тенденцію до зайняття «підлеглої позиції» у взаємодії. Орієнтація бути підлеглим у стосунках більше властива представникам контрольної групи, ніж учасникам першого ($t=4,75$, $p\leq 0,01$), третього ($t=2,7$, $p\leq 0,01$) та четвертого ($t=3,63$, $p\leq 0,01$) рівня програми. Останні ж, маючи більше виражену тенденцію до внутрішнього контролю, більше направлені на встановлення стосунків на засадах рівності, ніж зайняття підлеглої позиції.

«Ескапізм» як прагнення уникати проблем і одна з найбільш вагомих характеристик залежної особистості більше властива

досліджуваним із контрольної групи, ніж учасникам програми на першому ($t=3,2$, $p\leq 0,01$), третьому ($t=2,84$, $p\leq 0,01$) та четвертому ($t=3,45$, $p\leq 0,01$) рівнях. Зниження даного показника зафіксоване нами між четвертим і другим ($t=2,47$, $p\leq 0,05$), четвертим і третім ($t=2,73$, $p\leq 0,01$) рівнем програми.

Можна виокремити загальну тенденцію для більшості показників реадаптації досліджуваних – спостерігається суттєве підвищення показників реадаптації постзалежних осіб на початковому етапі реабілітації, що обумовлено різким підвищенням самоінтересу, зацікавленості змістом власного психічного життя, віднаходженням адаптаційних ресурсів.

На 2 і 3 етапах реалізації програми значна частина показників реадаптації зменшується, що ми інтерпретуємо як прояв поступового підвищення рівня критичності до себе після підвищення оцінки адаптаційного потенціалу на початку програми. Інтерпретуючи своє «Я» як більш адаптоване, внутрішньо узгоджене та спроможне до соціальних контактів після початкового етапу програми, досліджувані висувають більш підвищені вимоги та рівня своєї адаптації та, застосовуючи навички рефлексії, що формуються в програмі, оцінюють його, проявляючи підвищені вимоги стосовно своєї адаптованості. Тому, спостерігається деяке зниження показників адаптації на 2 і 3 рівнях програми, яке ми інтерпретуємо більше не як об'єктивні прояви зниження реадаптації, а як підвищення рівня вимог учасників програми відносно своєї адаптованості після початкових успіхів у програмі. Побачивши можливості власного реадаптаційного потенціалу вони вважають себе більш спроможними до реадаптації і більш критично оцінюють свої адаптивні навички.

Разом із тим, у процесі реалізації програми якісно підвищується і рівень рефлексії учасників, що дозволяє їм більш детально оцінити зміст психічного життя, порівняно з початковими етапами програми. До 4 рівня програми за більшістю показників така невідповідність усувається і дані реадаптації покращуються й набувають стійкої форми, що доводиться статистично значущими відмінностями із показниками контрольної групи та діагностики на початкових етапах реалізації програми.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Згідно з поставленими завданнями можна зробити такі висновки.

1. Діагностика вихідного рівня соціально-психологічної адаптації в дорослих постнаркозалежних осіб виявила певні проблеми, зокрема достатньо низькі показники адаптованості, прийняття себе та інших, знижені ознаки емоційного комфорту та не розвинутий інтернальний контроль у житті, що і обумовило необхідність проведення цілеспрямованих формувальних впливів із даною категорією осіб.

2. У ході формувального експерименту за методом становлення здорової врівноваженої особистості через подолання травм, насильства і депривації М. Мюррей було реалізовано чотири його рівні: (1) відкриття «Природної Дитини» та опанування концепції побудови здорової врівноваженої особистості; (2) формування почуття власної гідності; позбавлення від дисфункцій та формування відповідального ставлення до власного життя і потреб; (3) побудова нового, здорового кола взаємовідносин та напрацювання навичок вирішення конфліктів; знаходження себе, становлення та самореалізація особистості у соціумі; (4) вплив прашурів, систем, в яких вони жили, на становлення сучасного способу життя та подолання негативних наслідків через формування почуття власної гідності.

3. Порівняльний аналіз динаміки показників соціально-психологічної реадaptaції контрольної та експериментальної груп постнаркозалежних осіб дорослого віку засвідчив ефективність методу М. Мюррей відносно розвитку адаптивного потенціалу учасників. Зокрема, за підсумками проходження даної програми учасники набули спроможності успішно реадaptуватися до оточуючого середовища, позитивно емоційно реагувати на життя, сформувавши вміння взаємодії з оточуючими та стали більше направлені на внутрішній контроль і прийняття відповідальності за свої дії.

Отримані висновки дозволяють надати *рекомендації* науковцям і психологам-практикам щодо збагачення їх методичного арсеналу та можливостей використання методу М. Мюррей у науково-дослідній і практичній роботі з постнаркозалежними особами дорослого віку.

Разом із тим, дана проблема потребує подальшого вивчення і уточнення. Зокрема, *перспективною подальших розвідок* виступає аналіз динаміки саморегуляції, духовного потенціалу та переживання раннього травматичного досвіду в процесі проходження програми реадптації.

Список використаних джерел

- Дзюба Т. М., Коваленко О. Г. Психологія дорослості з основами геронтопсихології : навч. посіб. / наук. ред., авт. передмови і додатку В. Ф. Моргун. Київ : Слово, 2013. 264 с.
- Завацька Н. Є. Психологічна та соціальна підтримка uzалежених від психоактивних речовин на стадії ремісії. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2011. № 1. С.75–83.
- Заїка В. М., Моргун В. Ф. Типологія життєвих криз та ініціальних тенденцій трансформації людини на основі багатомірної теорії особистості. *Психологія і особистість*. 2016. № 2. Ч. 2. С. 29–45.
- Ільченко Р. М. Метод становлення здорової врівноваженої особистості через подолання наслідків травм, насильства і депривації (за М. Мюррей) як засіб психологічної реадптації постнаркозалежних дорослих. *Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України (м. Київ) / за ред. С. Д. Максименка*. 2019. Том. XI: *Психологія особистості. Психологічна допомога особистості*. Вип. 19. Житомир: Вид-во ЖДУ імені І. Франка, 2019а. С. 190–208.
- Ільченко Р. М. Проблеми психодіагностичного забезпечення соціальної реабілітації та психологічної реадптації постнаркозалежних дорослих. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Психологічні науки». Вип. 4. Херсон, 2019б. С. 94–102.
- Максименко С. Д., Прокоф'єва О. О., Царькова О. В. та ін. Практикум із групової психокорекції: підручник. Київ : Слово, 2015. 752 с.
- Максимова Н. Ю. Психологія адиктивної поведінки : навч. посіб. Київ : Київський університет, 2002. 308 с.
- Мюррей М., Ільченко Р. М. Допомога особистісному зростанню повнолітніх, що зазнали травм, насильства та депривації у дитинстві, за психотерапевтичним методом Мерілін Мюррей. Науково-методична розробка / за ред. В. Ф. Моргуна; відпов. за випуск М. Мюррей. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2011. 46 с.
- Роджерс К., Даймонд Р. Методика діагностики соціально-психологічної адаптації. *Основи психології : практикум /*

- ред.-сост. Л. Д. Столяренко. 7-е изд. Ростов н/Д : Феникс, 2006. С. 505–511.
- Седих К. В., Моргун В. Ф. . Делінквентний підліток : навч. посіб. для студентів. 3-е вид. Київ : Слово, 2019. 272 с.
- Чернецька Ю. І. Соціально-педагогічна робота з ресоціалізації наркозалежних осіб в умовах реабілітаційних центрів: теорія та технології : монографія. Харків : ФОП Панов А. М., 2015. 436 с.
- Чуб К. Ф., Процай Л. П. Математичні методи в психології : навч. посіб. Полтава : ПДПУ імені В. Г. Короленка, 2014. 110 с.
- Мюррей М. Метод Мюррей. Пер. с англ. Е. Корневой. СПб. : Шандал, 2012. 416 с.
- Повернення до здорового способу життя дорослих людей, постзалежних від наркотиків, алкоголю та азартних ігор. Програма психосоціальної реадaptaції за методом Мюррей / автор-розробник Р. М. Льченко; науков. ред. В. Ф. Моргун. Полтава, 2020. 56 с.
- Яценко Т. С. Теорія і практика групової психокорекції: активне соціально-психологічне навчання : навч. посіб. Київ : Вища шк., 2004. 679 с.

References

- Chernetska, Yu. I. (2015). *Sotsialno-pedahohichna robota z resotsializatsii narkozaleznykh osob v umovakh rehabilitatsiinykh tsestriv: teoriia ta tekhnologii* [Socio-pedagogical work on the re-socialisation of drug addicts in : theory and technology]. Kharkiv: PE "A. M. Panov" [in Ukrainian].
- Chub, K. F., & Procai L. P. (2014). *Matematichni metodi v psihologii: Navchal'nij posibnik* [Mathematical Methods in Psychology: A Textbook]. Poltava [in Ukrainian].
- Dzyuba T. M., & Kovalenko O. H. (2013). *Psykhologhiva doroslости z osnovamy herontopsykhologhivyi. Navch. Posibnyk* [Psychology of adulthood with the basics of gerontopsychology. Teaching manual]. Kyiv: Slovo [in Ukrainian].
- Iichenko, R. M. (2019). Metod stanovlennva zdorovovi vrvnovazhenovi osobystosti cherez podolannva naslidkiv travm. nasyt'stva i depryvatsiyi (za M. Murray) yak zasib psykhologhichnoyi readaptatsiyi postnarkozaleznykh doroslykh [The method of becoming a healthy balanced personality through overcoming the consequences of trauma, violence and deprivation (according to M. Murray) as a means of psychological readaptation of post-drug adults]. *Aktual'ni problemy psykhologhivyi. Psykhologhiva osobystosti. Psykhologhichna dopomoha osobystosti* [Actual problems of Psychology. Psychology of Personality. Psychological help to personality], 19, 190-208 [in Ukrainian].

- Ilchenko, R. M. (2019). Problemy psykhodiahnostychnoho zabezpechennya sotsial'novi reabilitatsivi ta psykholohichnovi readaptatsivi postnarkozaleznykh doroslykh [Problems of psychodiagnostic support of social rehabilitation and psychological readaptation of post-drug-dependent adults] *Naukovyy visnyk Khersons'koho derzhavnoho universytetu. Seriya Psykholohichni nauky [Scientific Bulletin of Kherson State University. Psychological Sciences Series]*, 4, 94-102 [in Ukrainian].
- Ilchenko, R. M. (2020). Povnennia do zdorovogo sposobu zhittia doroslih liudei, postzaleznykh vid narkotikiv, alkogoliju ta azartnih igor. Programa psihosotsial'noi readaptatsii za metodom Murray [Returning to a healthy lifestyle for adults addicted to drugs, alcohol and gambling. Murray's psychosocial readaptation program]. Poltava [in Ukrainian].
- Maksymenko, S. D., Prokof'eva, O. O., & Tsar'kova, O. V. (2015). *Praktykum iz hrupovoyi psykhotekorektsivi: pidruchnyk [Workshop on group psychocorrection: a textbook]*. Kyiv: Slovo [in Ukrainian].
- Maksymova, N. Yu. (2003). *Psykholohiya adyktivnovi povedinky: Navch.posibnyk [Psychology of addictive behavior: Textbook]*. Kyiv: Kyyivs'kyy universytet [in Ukrainian].
- Murray, M., & Ilchenko, R. M. (2011). *Dopomoha osobystisnomu zrostannu povnolitnikh, shcho zaznaly travm, nasytstva ta depryvatsivi u dytynstvi, za psykhoterapevtichnym metodom Marilyn Murray. Naukovo-metodychna rozrobka [Helping the personal growth of adults who have suffered trauma, violence and deprivation in childhood, according to the psychotherapeutic development]*. Poltava: PNPi imeni V. H. Korolenka [in Ukrainian].
- Rodzher, K., & Davmond, R. (2006). *Metodyka dvahnostykv sotsial'no-psykholohicheskoy adaptatsiy [Methods for diagnosing social and psychological adaptation]*. *Osnovy psykholohiy: Praktykum [Fundamentals of Psychology: Workshop]*. Rostov n/D: Fenyks [in Russian].
- Sedykh, K. V., & Morgun, V. F. (2019). *Delinkventnyi pidlitok: navchalnyi posibnyk [Delinquent teenager: a textbook]*. Kyiv: Slovo [in Ukrainian].
- Yatsenko, T. S. (2004). *Teoriya i praktyka hrupovoyi psykhotekorektsivi: aktyvne sotsial'no-psykholohichne navchannya. Navch. posib. [Theory and practice of group psychocorrection: active socio-psychological training. A Textbook]* Kyiv: Vyscha shk. [in Ukrainian].
- Zavac'ka, N. E. (2011). *Psihologichna ta social'na pidtrimka uzaleznykh vid psihoaktivnykh rechovin na stadii remisii [Psychological and social support of psychoactive substances addicts in remission]*.

Teoriia i praktika upravlinnia social'nimi sistemami [Theory and practice of social systems management], 1, 75-83 [in Ukrainian].

Zaika, V. M., & Morgun, V. F. (2016). Tipologija zhittevih kriz ta inicial'nih tendencij transformacii ljudini na osnovi bagatovimirnoї teorii osobistosti [Typology of life crises and initial tendencies of human transformation on the basis of personality multidimensional theory]. *Psykhologhiia i osobystist [Psychology and personality], 2, p. 2, 29-45 [in Ukrainian].*

R. Ilchenko

DYNAMICS OF POST-DRUG ADDICTED ADULTS SOCIAL-PSYCHOLOGICAL READAPTATION BY THE MURRAY'S METHOD INDICATORS

The article is devoted to the study of adult's post-drug addicts socio-psychological readaptation dynamics in the psychotherapeutic method of Marilyn Murray application - a healthy balanced personality formation by overcoming the effects of trauma, violence and deprivation. Relevant scientific views on the drug addict's resocialization process essence, the role of adaptation potential in this process are described. The tasks and methodical means of estimating the effectiveness of the post-drug addicts resocialization author's program by the method of M. Murray are described. The post-drug addicts in the process of passing the resocialization program complex of readaptation (according to the method of K. Rogers and R. Diamond) indicators dynamics are described.

Key words: *post-drug addicts, dependent personality, resocialization of post-drug addicts, adaptation, readaptation of post-drug addicts, internal control of post-drug addicts, maladaptation of post-drug addicts.*

Надійшла до редакції 05.09.2020 р.